

BORBE 15. UDARNOG KORPUSA ZA OSLOBOĐENJE SLAVONSKE POŽEGE

Glavni štab Makedonije je, posle oslobođenja Makedonije, a u duhu direktive Vrhovnog štaba NOV i POJ, izvršio u decembru 1944. godine reorganizaciju svojih jedinica.

15. udarni korpus* u čiji su sastav ušle 42. i 48. udarna divizija određen je da učestvuje u završnim borbama za oslobođenje Jugoslavije. U prvoj polovini januara 1945. godine prebačen je i razmešten na prostoriju: Zemun — Stara Pazova — Surčin. Početkom marta jedinice su dobile sovjetsko pešadijsko i artiljerijsko naoružanje i reorganizovane su po novoj formaciji.

Da bi se jedinice osposobile u rukovanju novim oružjem i pripremile za borbe u novim uslovima odmah se pristupilo intenzivnom i planskom radu na obuci. Borački i starešinski sastav morao je da uloži mnogo truda i napora da bi za kratko vreme savladao predviđeni plan i program koji je bio vrlo obiman. Za starešinski sastav, počev od komandira vodova do komandanata bataljona i oficira u štabovima brigada i divizija organizovani su kursevi. Obuka se prilagođavala uslovima borbe u ravnici, naseljenim mestima i šumama, tj. terenu na kome se predviđala upotreba jedinica korpusa. Borci su se obučavali u savlađivanju manjih reka i kanala, minskih i žičnih prepreka, ukopavanju, maskiranju, itd. U svim jedinicama izvršeno je po nekoliko gađanja iz novog oružja. Naročito veliki napor su morali uložiti borci specijalnih jedinica, kojih ranije nije bilo, npr.: topografi, izviđači, vezisti, pioniri i dr. U jedinicama je organizovano takmičenje u rasklapanju i sklapanju automatskog oružja zavezanih očiju da bi borci mogli brzo otklanjati zastoje i noću. Jednovremeno sa vojnom obukom vršena je i svestrana politička priprema.

Do napada na Slavonsku Požegu jedinice korpusa učestvovala su u probouju sremskog fronta, u borbama za oslobođenje Vinkovaca, Stri-

* Sastav 15. udarnog korpusa:

— 48. udarna divizija: 1. 2. i 14. makedonska udarna brigada i 2. artiljerijska brigada, pionirski bataljon, bataljon za vezu, hemijska četa, izviđačka četa, protivavionska četa, komanda pozadine (u njenom sastavu su bili: medicinsko-sanitetski bataljon, veterinarska bolnica i pekarsko-mesarska četa).

Brojno stanje divizije oko 6.500 ljudi.

Naoružanje divizije: 2.597 pušaka; 347 pištolja; 252 puškomitraljeza; 1.655 automata; 54 mitraljeza; 8 protivavionskih mitraljeza; 54 laka bacača; 54 minobacača 82 mm; 103 protivtenkovske puške; 162 snajperske puške; 36 artiljerijskih oruđa od 45 do 122 mm i 18 minobacača 120 mm;

— 42. udarna divizija: 3. 7. i 16. makedonska brigada i 1. artiljerijska brigada sa približno istim brojnim stanjem, naoružanjem i formacijom kao 48. udarna divizija;

— dopunska brigada sa oko 2.500 boraca.

zivojne, Vrpolja, Piškorevca i Budrovca i tako stekle iskustva u borbama na ravničarskom zemljištu.

IZBIJANJE JEDINICA KORPUSA U REJON SLAVONSKE POŽEGE

Posle proboja fronta: Đakovo — s. Budrovci — s. Strizivojna — Vrpolje, neprijatelj se povukao ka Slavonskom Brodu i Slavonskoj Požegi, ostavljajući zaštitne delove po naseljenim mestima, sa zadatkom da usporavaju napredovanje naših jedinica i svojim glavnim snagama omogućće izvlačenje prema zapadu. Na ranije dobro pripremljenim i utvrđenim položajima kod Broda, Pleternice i Slavonske Požege neprijatelj je organizovao odbranu jačim snagama.

Štab 1. armije je, prema razvoju događaja, zaključio da će neprijatelj uporno braniti prilaze Slavonskom Brodu, pa je odlučio da bočnim dejstvom delom snaga severno od grebena planine Dilja prema rejonu Pleternice ugrozi neprijateljske snage na pravcu Đakovo — Slavonski Brod.

Da bi ostvario ovu ideju štab armije je izvršio sledeći raspored snaga:

— 11. divizija, ojačana konjičkom brigadom, imala je zadatak da izbijanjem u rejon Odvoraca izvrši obuhvat Slavanskog Broda sa severozapada;

— 6. divizija sa prostorijske južno od Ruševa da napadne Slavonski Brod sa severa;

— 5. i 17. divizija dobile su zadatak da razbiju neprijatelja na liniji: Klokočevac — Novo i Staro Tropolje — Oprisavci, a zatim da ga gone ka Slavonskom Brodu i da napadnu grad sa istočne strane.

— 21. divizija da se prebaci iz rejonu Đakova u rejon Pleternice radi sadejstva 1. diviziji u napadu na Pleternicu;

— 15. udarni korpus (42. i 48. udarna divizija) da izvrši usiljeni marš pravcem: Kondrić — Ruševo — Buk, da prethodno delom snaga ovlada Hrkanovcima i Lapovcima i olakša 5. diviziji pokret ka Slavonskom Brodu, a zatim da nastupa ka Slavonskoj Požegi.

Snage predviđene za napad na Slavonski Brod i Pleternicu počele su svoja dejstva 18. aprila.¹

Po prijemu zadatka, štab 15. udarnog korpusa izdao je zapovest divizijama za marš 18. aprila u 5 časova. 48. udarna divizija je krenula glavnom komunikacijom za Slavonsku Požegu pravcem: s. Andrijevi, s. Dragutin, s. Majar, s. Slobodna Vlast, s. Paka. Pošto se raspolagalo podacima da na pravcu pokreta neprijatelj ima zaštitne delove, štab 48. udarne divizije je u prethodnicu odredio 1. makedonsku brigadu. Za 48. udarnom divizijom istim pravcem kretala se i 42. udarna divizija. Kao što se vidi korpus je marševao u jednoj koloni, što je, svakako, znatno usporavalo kretanje.

Iako su jedinice 15. udarnog korpusa, kao i ostale snage 1. armije, bile fizički iscrpljene žestokim i teškim borbama, koje su tri dana danonoćno vodile kod Strizivojne i Vrpolja, borački i starešinski sastav

¹ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945. Vojnoistorijski institut (VII) JNA, 2. knjiga, II izdanje — Beograd 1965, str. 582—584.*

je izražavao želju da se što pre krene i dođe u kontakt s neprijateljem. Borci su bili ozlojeđeni zbog zverstava koje je neprijatelj učinio nad njihovim drugovima u Vrpolju.²

Po izbijanju prethodnice 48. udarne divizije u visinu s. Lapovci — s. Trnova, neprijateljski delovi, jačine do bataljona, ojačani mitraljezima i minobacačima otvorili su vatru sa ivica ovih sela s namerom da uspore nastupanje naših jedinica i svojim glavnim snagama stvore više vremena za organizovanje odbrane u dubini. Za borbu kod s. Trnave prvo se razvio 1. bataljon 1. makedonske brigade, koji je bio u čelnom redu. Kasnije je uveden u borbu 1. bataljon 14. makedonske brigade iz glavnine divizije, a 1. bataljon 1. brigade povučen iz borbe. Cilj ove zamene je bio da sveže snage što pre razbiju osiguravajuće delove i omoguće brži pokret jedinica.

Procenivši situaciju štab divizije je odlučio da u ovim borbama angažuje samo 1. bataljon 14. makedonske brigade, a glavnim snagama divizije sa jačim marševskim obezbeđenjima produži marš ka marševskom cilju. U pravcu pokreta uputio je izviđačke delove radi prikupljanja što iscrpnijih podataka o neprijatelju. Takva odluka se pokazala kao ispravna. 1. bataljon 14. makedonske brigade je do 16 časova proterao neprijateljske delove, a snage divizije su, ne zadržavajući se i ne čekajući da se ova sela očiste, nastavile pokret. 48. udarna divizija je do pada mraka izbila na prostoriju: s. Slobodna Vlast — s. Imbrijevcu — s. Paka, gde je i zanoćila.³

Jedinice korpusa su marševale danju jer neprijatelj nije imao mogućnosti da im svojom avijacijom ometa pokret. Sem toga sama borba za Slavonsku Požegu trebala se voditi u toku noći pa su jedinice do početka napada trebale stići na polazne položaje.

² Prema usmenoj zapovesti komandanta 1. armije 48. udarna divizija je u toku noći 15/16. aprila trebalo da ovlada s. Strizivojnom i Vrpoljem, pa je ojačana 3. makedonskom brigadom 42. udarne divizije. Za napad na Vrpolje bile su predviđene 1. i 3. makedonska brigada.

Po povlačenju neprijatelja sa položaja kod železničke pruge kod Ančića St. 3. makedonska brigada (bez 3. bataljona koji je zakasnio) upala je u Vrpolje i probila se u grad do crkve i mlina. Neprijatelj se poslužio lukavstvom. Povukao je svoje jedinice i dozvolio snagama brigade da upadnu u mesto, a zatim otvorio jaku vatru sa bliskog odstojanja, tako da su naše jedinice, trpeći teške gubitke, bile prinuđene na povlačenje. Istovremeno se neprijatelj snagama od 500 do 600 ljudi pojavio kod kanala južno od Čaklavića St. — Ančića St., izvršio pritisak na 3. bataljon, i tako snage 3. makedonske brigade doveo u polukruženje. Pod vrlo teškim uslovima i uz velike gubitke brigada se uspela povući.

Do ovog neuspeha je došlo zato što nije izvršen jednovremeni napad glavnih snaga 48. udarne divizije već je to učinila samo 3. makedonska brigada. 1, 2. i 14. makedonska brigada su zadocnile, čekajući popunu municijom. Kasnije ni one nisu mogle da pomognu 3. makedonskoj brigadi, jer su bile jako angažovane u borbama na svojim odsecima. Napad je ponovo organizovan, pa su Vrpolje, Strizivojna i Piškorevci oslobođeni sutradan.

Kod Vrpolja je samo 3. makedonska brigada imala 110 mrtvih, 140 ranjenih i 44 nestalih. Među ovim gubicima bila su 43 rukovodioca. Neprijatelj je u Vrpolju počinio velika zverstva nad zarobljenim borcima. Stanovnici sela su pričali da su Nemci i ustaše bajonetima i noževima prvo probadali zarobljenike, a zatim su one koji su davali znake života streljali. Neke od njih, tako izmrcvarene, još žive, zakopavali su po dubrištima i baštama.

³ Zapovest za marš, borbeni izveštaj, bojna relacija 48. divizije i izveštaj 15. korpusa od 18. IV 1945. godine — Arhiv VII — kutija 652 — dok. br. 1—4/3; kutija 1364 — dok. 5/3 i 14/1; kutija 1365 — dok. 16/1.

The map depicts the Sl. Požega region, showing a network of roads and various military units. Key locations include Brestovac, Sl. Požega, and Pleternica. Military units are marked with numbers and letters, such as 14 br, 16 br, 48. div, and 1. br. The map also shows the positions of several brigades and divisions, including the 14th, 16th, and 48th. The map is oriented with North at the top.

Scale: 1:100,000

ORGANIZACIJA ODBRANE

Grad je odranije bio uređen za kružnu odbranu. Na somoj ivici i unutar grada bio je izgrađen veliki broj betonskih pokrivenih i otkrivenih bunkera, kombinovanih streljačkim i mitraljeskim gnezdima. Na istočnoj ivici grada, na osetljivim mestima, bile su podignute žičane i minske prepreke. Pojedine zgrade su bile podešene za odbranu, a po ulicama, raskrsnicama, trgovima i parkovima su izgrađeni fortifikacijski objekti. Rejon oko crkve i kasarne je bio najutvrđeniji deo grada. Mostovi na r. Orljavi, administrativne zgrade i prilazi gradu bili su minirani. Van grada, na spoljnoj liniji odbrane, bili su izgrađeni streljački zakloni i mitraljeska gnezda, ponegde otkriveni bunker i a mestimično žičane i minske prepreke.

92

Spoljna linija odbrane se protezala približno na 1—3 km od grada preko: k. 147 na r. Orljavi — istočnija ivica s. D. Emovci — zaselak Loznica — k. 175 — Padež (k. 158) — s. G. Eminovci — Rosulje — k. 139 — preko žel. pruge k. 133 — južno od r. Orljave linijom Vranduk — k. 296 — kamen (k. 309) — Sokolovac.

Na pravcu napada 42. udarne divizije naročito su bili jako utvrđeni položaji: Vranduk, Kamen, Sokolovac, a posebno k. 296 — jugoistočnije od grada — koja je dominirala Slavonskom Požegom i predstavljala ključ odbrane sa južne strane. Ovde je neprijatelj imao izgrađene betonske i otkrivene bunkere, koji su štitili sve prilaze gradu s juga.⁵

PLAN I RASPORED NAŠIH JEDINICA ZA NAPAD NA SLAVONSKU POŽEGU

Kad su jedinice 15. udarnog korpusa izbile na pomenutu prostoru, glavne snage 1. armije su već 20. aprila, posle jednodnevnih uličnih borbi, oslobodile Pleternicu i Slavonski Brod i prinudile neprijatelja da se povuče za Novu Gradišku.

U ovakvoj situaciji, u cilju brzog i energičnog prodora ka Novoj Gradiškoj, Pakracu i Zagrebu, komanda 1. armije izdala je 20. aprila u 7 časova zapovest 15. udarnom korpusu da sa 42. i 48. udarnom divizijom u 16 časova izvrši napad na Slavonsku Požegu, obuhvatajući je sa severne i južne strane uništi neprijateljske snage u gradu a zatim nastavi energično nastupanje u pravcu Nove Gradiške. Slavonsku Požegu je trebalo osloboditi 20. aprila do 24 časa. Severno od Požege preko planine Papuk nastupale su snage 6. korpusa.

Po zamisli štaba 15. udarnog korpusa grad je trebalo zauzeti pošto se neprijatelj prethodno okruži i dovede u situaciju da se preda ili da bude uništen. 48. udarna divizija je dobila zadatak da obrazuje deo obruča oko grada severno, a 42. udarna divizija južno od r. Orljave.

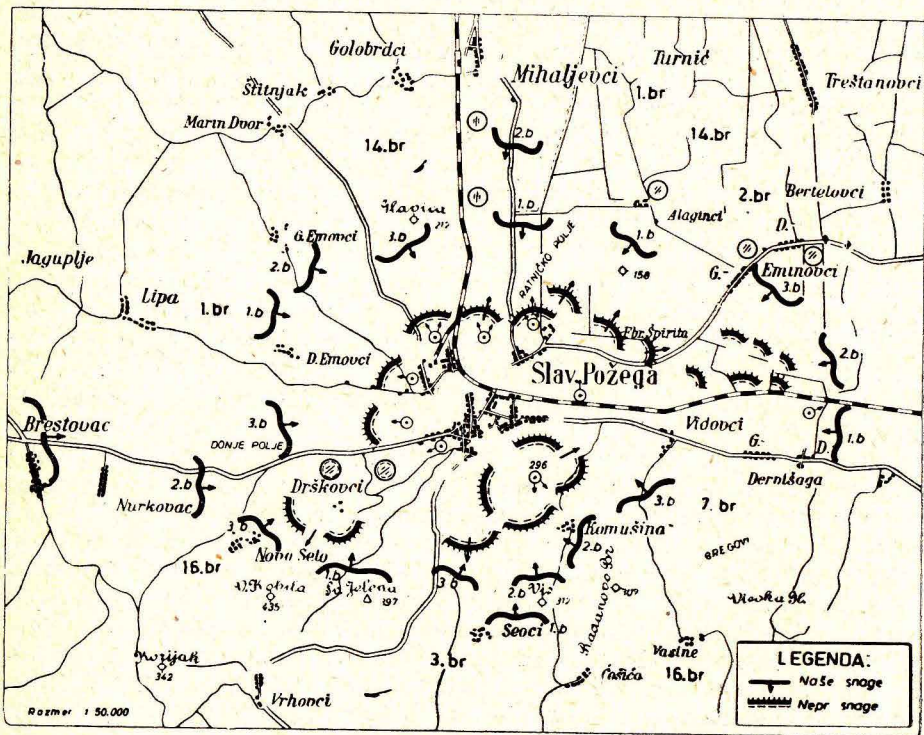
Da bi se ova ideja ostvarila, neke jedinice su u toku dana morale izvršiti dosta dug i naporan marš kako bi izbile na određene polazne položaje za napad. Štabovi 42. i 48. udarne divizije su 20. aprila oko 9 časova brigadama izdali zapovest za napad i precizirali im pravce pokreta, polazne položaje za napad i pravce napada na grad. Kao što se vidi vreme za pripremu napada bilo je veoma kratko. Vreme od prijema zadatka komande 1. armije do izdavanja zapovesti za napad štabova divizija iznosilo je svega 2 časa. U ovome vremenu se morao obaviti čitav organizacioni proces na pripremi i donošenju odluke i naređenja za napad. Moralo se raditi vrlo brzo kako bi se ostvarila ideja manevra. Svako gubljenje vremena isto bi u korist neprijatelju i omogućilo mu da, pod zaštitom slabijih delova, izvuče glavne snage iz Slavonske Požege za Novu Gradišku.

Ipak, štabovi divizija su propustili da odmah, po prijemu podatka, izdaju prethodna naređenja za pokret jedinica i tako dobiju u vremenu.

⁵ *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945.* — VII JNA — Beograd 1957. godine — str. 595—596. *Hronologija Oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945.* VII — Beograd, 1964. god. str. 1099; Arhiv VII, — Bojna relacija 48. udarne divizije — kutija 1364 — dok. 5/3.

Naime, jedinice su mogle da maršuju ka marševskom cilju dok su štabovi cenili situaciju i pripremali odluke za napad.

Do 16 časova, kada je trebalo otpočeti s napadom, 1. makedonska brigada je morala izvršiti obilazak u pozadinu neprijatelja da bi posela polazne položaje za napad zapadno od grada i tako zatvorila pravac Slavonska Požega — Nova Gradiška. To je zahtevalo veliki napor, jer je do početka napada trebalo preći odstojanje od 15 do 20 km po slabim seoskim putevima na domaku neprijatelja. Da ne bi kompromitovala ideju manevra i da bi se ostvarilo planirano opkoljavanje, brigada je upućena pravcem: s. Turnić — s. Mihaljevci — s. Marin Dvor — s. G. i D. Emovci i u određeno vreme izbila na polazne položaje. Ovaj manevar je uspeo jer su jedinice raspolagale podacima o protezanju spoljne linije odbrane. U obilazak su upućene pošumljenim zemljištem na 5—7 km od grada, tako da su ostale neotkrivene od neprijatelja. U toku pokreta su ispred prethodnice brigade upućeni izviđački delovi koji su izveštavali štab brigade da na pravcu pokreta nema neprijateljskih delova, što je omogućavalo brže kretanje.

Skica 2

Jedinice 42. udarne divizije morale su usiljenim maršem po pošumljenom, brdovitom i ispresecanom zemljištu stići južno od Požege i u toku dana posesti određene polazne položaje za napad. Naročito težak marš je morala izvršiti 16. makedonska brigada, koja je u toku dana trebalo da pređe oko 25—30 km po teškom terenu. Ona se kre-

tala pravcem: s. Beliševac — s. Sesvete — s. Trpari — s. Viškovci — s. Kuzmići — s. Vasine i Čosine Laze — s. Vrhovci i dalje prema s. Brestovcu. Manevar ove brigade bio je sličan manevru 1. makedonske brigade. Međutim, 16. makedonska brigada stigla je na polazne položaje tek 20. aprila oko 22.30 časova, kada su se već uveliko vodile borbe za Slavonsku Požegu.

Granica 42. i 48. udarne divizije bila je put i železnička pruga koja vodi iz Pleternice za Slavonsku Požegu. Brigade su dobile svoje odseke i pravce za napad na grad.

Raspored i zadaci jedinica 42. divizije (vidi skicu br. 2):

— 1. makedonska brigada sa polaznih položaja G. i D. Emovci je imala zadatak da napada grad sa zapadne strane i da jednovremeno zatvori pravac za Novu Gradišku i onemogući izvlačenje neprijatelja iz grada. Borbeni poredak: dva bataljona u liniji, četa automatičara u rezervi.

— 14. makedonska brigada sa polaznih položaja severnije od k. 175 — severnije od Padeža imala je zadatak da napada na grad sa severne strane duž komunikacije: s. Mihaljevci — Slavonska Požega. Borbeni poredak u dva ešelona. 2. bataljon sa prištapskim jedinicama u II ešelonu kretao se za 1. bataljonom, na levom krilu brigade.

— 2. makedonska brigada sa polaznih položaja severnije Padež (k. 158), šuma južnije od s. G. Eminovci — železnička pruga imala je zadatak da napada na grad sa severoistočne strane, pravcem: fabrika špiritusa — kasarna — crkva u gradu. Borbeni poredak: dva bataljona u liniji, četa automatičara i protivtenkovskih pušaka u rezervi.

— Artiljerijska brigada posela je vatrene položaje po divizionima i širem rejonu: s. Alaginci — k. 150 — Luke (k. 157), sa zadatkom da podržava nastupanje brigade.

— Komandno mesto divizije nalazilo se u s. Mihaljevci. Tu su bile prištapske jedinice (divizijska rezerva).

— Osmatračnica komande divizije nalazila se na k. 150 pored komunikacije s. Mihaljevci — Slavonska Požega.

Raspored i zadaci jedinica 42. divizije (vidi skicu br. 2):

7. makedonska brigada sa polaznih položaja: desna obala reke Orljave (za 200 m jugoistočno od fabrike špiritusa) — željeznička pruga i put Pleternica — Požega imala je zadatak da sa jugoistoka napada na grad preko Vranduka i k. 296. Borbeni poredak: dva bataljona u liniji, četa automatičara i protivtenkovskih pušaka u rezervi.

— 3. makedonska brigada, ojačana 1. i 2. baterijom 3. divizion, sa polaznih položaja s. Komušina — Vučić Potok imala je zadatak da sa juga preko Kamena napada grad, odvajajući deo snaga za napad na k. 296 na koju je napadala i 7. makedonska brigada. Borbeni poredak u dva ešelona. 1. bataljon bez jedne čete u II ešelonu, a u rezervu četa automatičara i protivtenkovskih pušaka.

— 16. makedonska brigada, ojačana 3. baterijom 3. divizion, sa polaznih položaja: Sokolovac — komunikacija Požega — s. Brestovac imala je zadatak da delom snaga napada na grad sa jugozapada, a jačim snagama da posedne komunikaciju Požega — s. Brestovac i zatvarajući taj pravac zajedno sa snagama 1. makedonske brigade onemogući izvlačenje neprijatelja za Novu Gradišku. Borbeni poredak: dva bataljona u liniji, četa automatičara i protivtenkovskih pušaka u rezervi.

Artiljerijska brigada podržavala je nastupanje brigade, s tim što 2. divizion minobacača 120 mm nije učestvovao u borbama, pošto nije imao municije, dok je 3. divizion po baterijama pridat 3. i 16. brigadi radi neposredne podrške.⁶

Ovakvim rasporedom snaga i planom dejstva korpusa Slavonska Požega je bila obuhvaćena sa svih strana, stvoren je обруч oko grada i uslovi za zarobljavanje i uništavanje neprijateljskih snaga.

⁶ Arhiv VII, bojne relacije 42. i 48. divizije — kutija 1315 — dok. 9/7 i kutija 1364 — dok. 5/3; bojne relacije brigada — kutija 1364 — dok. 3/7, 4/4, 5/5, 4/6; kutija 1315 — dok. 9/7; kutija 1316 — dok. 3/10, 7/11-I, 8/11-I, 9/11-I i 2/11-II.

Štab 15. udarnog korpusa, imajući u vidu da brigade 42. udarne divizije neće moći do 20. aprila u 16 časova da izbiju na određene polazne položaje za napad, tražio je da se napad odloži za 21. april u zoru ili, pak, ukoliko 'situacija dozvoli, da se izvede u toku noći 20/21. aprila. Međutim, pošto su u pokretu jedinice naišle na neprijatelja i otpočele borbu, napad se nije mogao odlagati, jer bi to neprijatelju i stvorilo povoljne uslove da izvuče snage iz grada i povuče se u pravcu Nove Gradiške.⁷

Brigade 48. udarne divizije krenule se u napad sa polaznih položaja 20. aprila oko 16 časova. Pre početka napada nije izvršena artiljerijska priprema zbog štednje municije, jer je nije bilo u dovoljnim količinama. Do 18 časova jedinice su uspele da većim delom probiju spoljnu liniju odbrane i izbiu ispred glavne odbrambene linije, koja se protezala ivicom grada, ali bilo je uređenih položaja i u unutrašnjosti grada, odakle je neprijatelj pružao vrlo jak otpor.

2. makedonska brigada je još u pokretu ka polaznim položajima (oko 14 časova) naišla na slabije neprijateljeve delove koje je odbacila i produžila sa nastupanjem. Uz podršku artiljerije i u sadeistvu sa 1. bataljonom 7. makedonske brigade, ovladala je fabrikom špiritusa i bolnicom. Njeno dalje nastupanje je zaustavljeno na ivici grada. Borba je nastavljena nesmanjenom žestinom i u toku noći se napredovalo sporo zbog jakog otpora neprijatelja.

Jedinice 14. makedonske brigade otpočele su napad u 16,15 časova i nastupale komunikacijom s. Mihaljevci — Slavonska Požega do ivice grada gde su dočekane jakom pešadijskom i artiljerijskom vatrom. Neprijatelj je za odbranu grada uspešno koristio bunkere, jače zgrade, svaku ruševinu i magacin. Ipak su se borci privukli na 150 metara severno od grada. Do 18 časova, uprkos jakom otporu, bataljoni su uspeali da prodru 100 do 200 metara u grad, gde su u toku noći zadržani.

1. makedonska brigada, koja je nastupala pravcem D. Emovci — Slavonska Požega, naišla je, oko 16,30 časova, na jači otpor neprijatelja koji je slomljen i brigada je brzo ovladala spoljnom linijom odbrane. Pri prvom sumraku jedinice su ovladale većim brojem kuća na zapadnoj ivici grada i produžile da prodiru u unutrašnjost grada, gde je neprijatelj iz bunkera i utvrđenih tačaka pružao jači otpor.

Oko pola noći počeli su izbijati vencem ispred grada i delovi 16. makedonske brigade 42. udarne divizije, tako da je opkoljavanje grada sa zapadne strane bilo završeno, iako još nije bio uspostavljen neposredan kontakt sa delovima 16. makedonske brigade. Neprijatelj je pokušao da se probije iz grada, ali mu to nije pošlo za rukom.

Ocenivši opasnost od prodora neprijateljevih snaga sa pravca Nove Gradiške, koje bi mogle ugroziti pozadinu jedinica što su napadale na grad, a i zbog vatre u bok i pozadinu sa severnih padina Sokolovca (pošto je 16. makedonska brigada kasno izbila na polazne položaje, štab 1. makedonske brigade je naredio 3. bataljonu da se infiltrira u neprijateljev raspored i posedne položaje u reionu s. Brestovca, zatvori komunikaciju, spreči njegovo izvlačenje iz Slavonske Požege i ne dozvoli

⁷ Arhiv VII — knjiga depeša 15. udarnog korpusa — kutija 652 — dok. 1-6/3, 1-7/3 i 1-9/3.

pristizanje pojačanja iz Nove Gradiške. Bataljon je u toku noći uspeo da se neprimećen infiltrira i posedne položaje kod s. Brestovca, odvojivši se na taj način oko 7 km od svoje brigade, spreman da samostalno deluje. Ovaj bataljon će odigrati značajnu ulogu u zatvaranju pravca Slavonska Požega — Nova Gradiška i uništavanju neprijateljskih snaga koje su nastojale da se izvuku iz grada.

Kao što je izneto, jedinice 48. udarne divizije su u toku noći produžile napad. Brigade su u noćnim borbama uspele da ovladaju pojedinim kućama na periferiji grada. Na pojedine bunkere koji su ometali nastupanje jedinica upućene su bombaške i udarne grupe, jačine do desetine boraca ojačane mitraljeskim odeljenjima. Ove grupe su uspele da u toku noći likvidiraju nekoliko bunkera i posade u njima.⁸

Od svih jedinica 42. udarne divizije 7. makedonska brigada je imala da izvrši najkraći marš. Ona je 20. aprila već oko 14,30 časova izbila u rejon Kuzmica. Tu je štab brigade dobio saopštenje štaba divizije da napad neće početi u planirano vreme, tj. u 16 časova, jer 3. i 16. makedonska brigada zbog dužine marša neće moći na vreme da izbiju na određene polazne položaje, ali 7. makedonska brigada treba na vreme da posedne svoje polazne položaje. Dok su jedinice brigade posedale položaje, 2. makedonska brigada 48. udarne divizije krenula je u napad, što je navelo i štab 7. makedonske brigade da samoinicijativno odmah uvede svoj 1. i 3. bataljon u borbu na frontu r. Orljava — Vranduk i na taj način olakša napad 2. makedonskoj brigadi.

U toku noći 2. i 3. bataljon 7. makedonske brigade vodili su dosta teške borbe i uspeali su da podiđu jako utvrđenoj k. 296, odakle je neprijatelj pružio vrlo žilav otpor. Izvršeno je pregrupisanje snaga na taj način što je i 1. bataljon orijentisan za napad na k. 296, a u prostor između 1. i 3. bataljona uvedena je četa automatičara koja je bila u brigadnoj rezervi. Iako je izvedeno nekoliko juriša brigada nije uspeła da ovlada otpornom tačkom zbog nekoordiniranog napada sa 3. makedonskom brigadom.

3. makedonska brigada je zbog ispresecanosti terena zakasnila tako da je bataljonima zaposela određene polazne položaje tek u 19,45 časova. 3. bataljon je odmah počeo da nastupa i prođe kroz s. Seoce ne naišavši na otpor. Po izlasku iz sela odbacio je slabije neprijateljske delove ali je naišao na jak otpor kod k. 309, kojom je posle dosta oštirih borbi uspeo da ovlada tek 21. aprila u 00,55 časova. Za ovo vreme 2. bataljon je očistio s. Komušina i produžio napad preko Dolova ka k. 296 gde je naišao na snažnu unakrsnu vatru neprijatelja i bio zadržan. Posle toga u borbu je uveden II ešelon (1. bataljon) preko grebena Kamen, koji je glavne snage usmerio ka k. 296. Nakon toga izvršeno je rokiranje snaga brigade tako da su svi bataljoni brigade, pa i četa automatičara, bili orijentisani prema ovoj vrlo jakoj otpornoj tački, koja je sada bila obuhvaćena sa više strana. 21. aprila oko 5 časova privučena je i brigadna artiljerija koja je neposrednim gađanjem tukla položaje na k. 296 i Sokolovcu i neutralisala bunkere i vatrene tačke iz kojih je otvarana bočna vatra na naše jedinice. I pored preduzetih mera otpor neprijatelja je bio još uvek jak. Oko 6,30 ča-

⁸ Arhiv VII, bojna relacija 48. udarne divizije — kutija 1364 — dok. 5/5; bojne relacije 1, 2. i 14. brigade — kutija 1364 — dok. 4/4, 5/5 i 4/6.

sova osetilo se dejstvo i 16. makedonske brigade preko s. Drškovaca i Sokolovca, koja je, takođe dovlačila artiljerijska oruđa u streljački stroj kako bi iz blizine tukla bunkere i vatrene tačke neprijatelja. Kombinovanim manevrom bataljona i kratkom i efikasnom artiljerijskom vatrom brigada je tek u 8,35 časova uspela da ovlada Kamenom i k. 296.

Očito je da prvobitno grupisanje snaga nije bilo dobro tj. glavne snage nisu bile orijentisane na ključne objekte u sistem neprijateljeve odbrane (Kamen i k. 296) te su se jedinice u toku napada morale rokirati što je usporavalo napad. U toku dejstava jedinice su ispoljile inicijativu, snalažljivost u upotrebi artiljerijskih oruđa i upornost što je odlučilo u razbijanju otpora u gradu.

Jedinice 16. makedonske brigade su na određene položaje stigle tek oko 22,30 časova (znači sa zakašnjenjem više od 8 časova). 1. bataljon poseo je položaje južnije od 3. makedonske brigade prema s. Drškovcima i Sokolovcu, 2. bataljon duž komunikacije Požega — s. Brestovac, 1 km ispred s. Nurkovca, a 3. bataljon bio je raspoređen pored komunikacije, između 1. i 2. bataljona. U toku noći bataljoni su uspeli da ovladaju visovima kod s. Drškovaca.⁹

U svanuće 21. aprila, posle kraće artiljerijske pripreme, jedinice 42. i 48. udarne divizije produžile su opšti napad na grad sa svih strana. Brigade su upale u grad, posle žilavog otpora u uličnim borbama, slo-mile su neprijatelja i oko 10 časova oslobodile Slavonsku Požegu. Neprijatelj je pokušavao da odstupi i izvuče jedinice na zapad komunikacijom s. Brestovac — Nova Gradiška, ali u tome nije sasvim uspeo. Ova komunikacija je bila pod jakom koncentričnom vatrom artiljerije i automatskog oružja jedinica 42. i 48. udarne divizije. Osim toga komunikaciju kod s. Brestovca zatvorio je 3. bataljon 1. makedonske brigade koji se, kao što je poznato, u toku noći neprimećeno infiltrirao i zauzeo položaje kod ovog sela. Južno od ove komunikacije su bile jedinice 16. makedonske brigade koje su je, takođe, kontrolisale.

U borbama za oslobođenje grada najžešći otpor neprijatelj je pružio u rejonu crkve i kasarne, gde su bile i najjače otporne tačke. Kroz ulice se napadalo u manjim kolonama a u streljačkom stroju su se kretala i artiljerijska oruđa za neposrednu podršku pešadije. Pionirske jedinice su bile angažovane u pravljenju prolaza u minskim poljima kojih je najviše bilo na prilazima gradu i oko utvrđenih otpornih tačaka. Po oslobođenju grada obeležene su zgrade koje su bile minirane.

Pošto je pretrpeo osetne gubitke i uočio opasnost od potpunog uništenja u gradu, neprijatelj je odlučio da odstupi. Međutim, to njegovo odstupanje se pretvorilo u panično bekstvo uz velike gubitke od efikasne artiljerijske i pešadijske vatre koja ga je obasipala sa svih strana. Sa čela je dočekan jakom automatskom vatrom kod s. Brestovca od 3. bataljona 1. makedonske brigade i delova 16. makedonske brigade, u leđa su ga tukle jedinice koje su ga gonile. Neprijatelj je u takvoj situaciji bio izgubljen, nije znao kojim pravcem da krene, nastalo je komešanje jedinica u rejonu: Ada, Donje Polje, Tukovo. Zbijene grupe

⁹ Arhiv VII, bojna relacija 42. divizije — kutija 1315 — dok. 9/7; bojne relacije 3, 7, 16. i artiljerijske brigade — kutija 1315 — dok. 9/7 i kutija 1316 — dok. 3/10 i 11-11/I.

vojnika predstavljale su rentabilan cilj za našu artiljeriju i automatsko naoružanje. Samo pojedine manje razbijene grupe bez oružja i opreme uspele da se izvuku pošumljenim terenom preko Babine Gore za Novu Gradišku, u pravcu Vilića Sela i s. Orljavca. Tako je neprijatelj kod Slavonske Požege bio potučen, a grad oslobođen.¹⁰

Jedinice 15. udarnog korpusa postigle su veliki uspeh u oslobodjenju grada zahvaljujući dobroj zamisli i planu za napad, dobrom grupisanju snaga i moralu jedinica. Međutim, jedinice 42. udarne divizije, zbog udaljenosti nisu u planirano vreme posele polazne položaje za napad nije počeo jednovremeno sa 48. udarnom divizijom. Jednovremeni napad glavnih snaga korpusa, verovatno, bi brže slomio odbranui i grad bi bio oslobođen iste noći kako je planom i bilo predviđeno. Inicijativa štabova brigada i nižih komandi, koje su brzo i smelo uvodile jedinice u borbu, — kako su stizale ka objektima napada — i moral jedinica znatno su doprineli uspehu. Posebno treba naglasiti vrlo uspešan i smeo manevr 3. bataljona 1. makedonske brigade koji se ubacio u pozadinu neprijatelja, zatvorio mu pravac za izvlačenje kod s. Brestovca i tako ga potpuno iznenadio i onemogućio mu plansko i organizovano izvlačenje i stvorio povoljne uslove za uspešno nastupanje naših snaga.

Po oslobodjenju grada jedinice 48. udarne divizije su bez zadržavanja preduzele gonjenje razbijenih delova koji su se uspeli povući u pravcu: Vilića Selo — s. Orljevac — s. Buč — i 22. aprila izbili na prostoriju: Pakrac — Omanovac — Kusanje. U toku gonjenja divizija nije nailazila na organizovaniji otpor neprijatelja, jer su se njegove razbijene jedinice i manje grupe razbežale i posakrivale po šumarcima i obližnjim selima. Za gonjenje nisu formirane goneće kolone, već se krenulo u marševskom poretku sa potrebnim osiguravajućim delovima. Formirana su jača bočna obezbeđenja (do čete) sa zadatkom da oko komunikacije čiste teren od razbijenih neprijateljskih grupa. Izviđački delovi su bili isturani dalje ispred prethodnice radi održavanja kontakta i prikupljanja podataka o jačim snagama neprijatelja. I jedinice 42. udarne divizije su, takođe, produžile gonjenje neprijatelja u pravcu Daruvara, sem 16. makedonske brigade i jednog bataljona 3. makedonske brigade, koji su ga gonili prema Novoj Gradiški.

Ako analiziramo ova dejstva jedinica 15. udarnog korpusa, tj. prikupljanje, pripremu i organizaciju napada na grad, možemo izvući sledeće zaključke.

Kada je korpus bio određen za napad na Slavonsku Požegu, bilo bi celishodnije da se ranije, još u toku marša, razmišljalo o ideji na-

¹⁰ U borbama za Slavonsku Požegu prema našim podacima neprijatelj je pretrpeo sledeće gubitke: oko 550 poginulih, oko 350 ranjenih i 866 zarobljenih vojnika i starešina. Zarobljena je kompletna domobranska hirurška ekipa i vojna muzika. Zaplenjeno je: oko 1.160 pušaka, 56 puškomitraljeza, 30 mitraljeza, 6 minobacača, 12 topova, 2 kamiona, 5 limuzina, 80 kola sa odećom, obućom i drugim ratnim materijalom, nekoliko magacina sa ratnom opremom, odećom, obućom, hranom i dr. 16. makedonska brigada je zaplenila zastavu 4. domobranske brdske brigade. Dosta ustaša, domobrana i Nemaca uspeo je da se presvuče u civilna odela i sakrije. Docnije su bili otkriveni od organa bezbednosti. Ovaj broj iznosio je oko 1.000 vojnika (nije uračunat u pokazanu cifru zarobljenika). Naši gubici: iz 48. divizije: 54 je poginulo, oko 180 ranjeno i 1 je nestao; iz 42. divizije: 20 je poginulo, oko 100 ranjeno i 5 nestalo.

pada na grad, kako bi se u skladu s tom idejom izvršilo prikupljanje jedinica, što bi omogućilo jednovremeni napad glavnih snaga. Necelishodno je bilo prikupljanje jedinica 42. udarne divizije na prostorijs: s. Beliševac — s. Graborje — s. Čosinac, odakle su 3. i 16. brigada morale vršiti vrlo dugačak i naporan marš da bi posele polazne položaje za napad. Kao što je poznato početak napada je određen za 16,00 časova, a 3. makedonska brigada je posela polazne položaje u 19,45 časova, dok je 16. makedonska brigada to učinila tek u 22,30. Korisnije bi bilo da su jedinice 42. udarne divizije još u toku marša bile orijentisane i prikupljene severoistočnije od Pleternice.

Do odlaganja početka napada na grad nije moglo doći, jer su delovi 48. udarne divizije već stupili u borbu sa neprijateljevim obezbeđujućim delovima, te bi mu se omogućilo da blagovremeno, možda pod zaštitom slabijih obezbeđujućih delova, izvuče snage iz Slavonske Požege. Zato je odluka da se u 16 časova otpočne sa napadom na grad sasvim na mestu iako je zahtevala veliki napor da se sprovede u delo.

Greška neprijateljevog komandovanja je u tome što nije dobro procenio situaciju u toku noći 20/21. aprila. Kada je uvideo da na grad napadaju naše jače snage i da neće moći izdržati pritisak, mogao je iskoristiti položaje koje još nije posela 16. makedonska brigada i da pošumljenim zemljištem jugozapadnije od grada izvuče glavne snage, pod zaštitom slabijih obezbeđujućih delova. Pogotovu je mogao iskoristiti moment dok 3. bataljon 1. makedonske brigade još nije bio zauzeo svoje položaje kod s. Brestovca.

Karakteristično je napomenuti da su štabovi 42. i 48. udarne divizije u svojim rezervama zadržali samo prištapske jedinice divizije i nisu imali u svojim rukama jače snage radi eventualne intervencije na nekom pravcu, dok su štabovi brigada imali druge ešelone i jače rezerve koje su ubacivali u kritičnim momentima u dodeljenim odsecima za napad i uspešno pomoću njih intervenisali.

Sasvim je na mestu samoinicijativa štaba 7. makedonske brigade koji je uveo u borbu 1. i 3. bataljon da sadejstvuje 2. makedonskoj brigadi 48. udarne divizije, jer je već napadala, iako je štab 42. udarne divizije obavestio štabove brigada da se odlaže početak napada.

I ovom prilikom se noć pokazala kao veliki saveznik naših jedinica. Jedinice su udarnim i bombaškim grupama u toku noći 20/21. aprila uspele da likvidiraju i unište nekoliko bunkera, mitraljeskih gnezda i otpornih tačaka, što danju nisu mogle učiniti, čime su olakšale energičnije i brže nastupanje u toku 21. aprila.

Artiljerija je uspešno podržavala napad jedinica, jer je raspolagala podacima o rasporedu neprijateljskih otpornih tačaka, bunkera i drugih fortifikacijskih objekata i svojom vatrom znatno pomogla njihovom likvidiranju.

Napad na Slavonsku Požegu je poučan primer iz koga se može izvući iskustvo u stvaranju obruča oko utvrđenog grada i borbe sa okruženim neprijateljevim jedinicama. On pokazuje kako se mogu postići vrlo krupni rezultati ako jedinice shvate ideju pretpostavljene komande, ako uporno izvršavaju postavljene zadatke i samoinicijativno preduzimaju akcije koje su u duhu zamisli i ideje postavljenog zadatka.

peš. pukovnik
Boro MITROVSKI